Беренче Бөтендөнья сугышының 100 - еллыгына багышлана

Беренче Дөнья сугышының беленмәгән баһадирлары...

2014 елны — Беренче Бөтендөнья сугышына 100 ел тула. Россиядә моңа багышлаган чаралар уза, мәкаләләр бастырылып чыга, фильмнар төшерелә һәм башка җаваплы әмәлләр үткәрелә.

Моварга татар җәмәгатьчелеге дә катнаша, чөнки Беренче дөнья сугышында Россия гаскәре рәтләрендә татар солдатлары да батырларча сугыштылар. Илебезнең тарихыннан беләбез инде — бөтен войналарда Россия ватаныбыз өчен татар—мөселман батырлары, җаннарын кызганмыйча, сугыштканнар. Ислам дине буенча туган илең өчен кан түгү бик зур дәрәҗәдә тора. Шуңа күрә, сугыш кырларында да безнең карт бабаларыбыз каһарманлык күрсәттеләр. Урыс хезмәттәшләре белән бергигез көрәштеләр, алар белән беррәтән тимер Георгиевский тәреләргә күбесе лаек булганнар һәм башка бүләкләр алганнар.

Беренче дөнья сугышына 1 миллион ярым татар һәм башкорт кешеләре мобилизацияләнгәннәр. Йөздән артык татар сугыш кырларында вафат булганнар һәм герман әсирлекләрендә югалганнар.

Татарлар Беренче дөнья сугышында катнашканга **«Танылмаган сугышның беленми торган баһадирлары» («Незаметные герои неизвестной войны»)** турында фильм багышланган. Бу фильм татар солдатлары турында сөйли — аларның каһарманлыклары бу сугышның хроникаларында әлегә кадәр дә, беленми торган. Фильм мөселман уммасының иҗтимагый тормышы турында фикер сала, әсирлектә булган татарларның гомерен күзәтә, гади солдатлар һәм офицерлар турында сөйли. Төшерү төркеме Санкт—Петербургта, Казанда, Оренбургта, Калининградта, Литвада, Белоруссиядә, Франция һәм Германиядә татар баһадирларының эзләреннән иярен барган.

Сугыш статистикасы буенча, татар солдатлары Россия гаскәренең уныичы өлешен тәшкил иткән. Аларның күбесе Россия император армиясендә пехота һәм артиллерия бүлекчәләрендә гаскәри хезмәтләрен иткәннәр. Полкларга татар—мөселманнарны еш кына яшь гәскәриләрнең «остазлары» итеп куйганнар, чөнки «алар яшь егетләрне тәртипле эшкә өйрәтерләр, һәм вачар гадәтләрдән дә сакларлар».

Сугышта катнашкан Оренбург казаклары турында фильмда аерым тема бара. Оренбург гаскәреленең дүртенче өлеше татарлардан торган. Аларның кыблыклары турында фронтта төрле риваятьләр солдатлар арасында иҗат ителгән. Сугышның өч елында, шул казаклар сигез меңнән артык Георгий тәреләре белән бүләкләнгәннәр.

Фильмның тагы бер сәхифәсе — Литва татарларының гаскәри хезмәтчеләренә багышлаган. Төшерү төркеме Литваның борынгы «Кырыктатар» («Сорокататар») исемле авылында булды. Бүтенге көндә дә анда яшәгән татарлар ислам динен тоталар, борынгы йолаларын саклап, карт буынның истәлекләрен саклыйлар. Беренче дөнья сугышы башлангагында, урыс император гаскәрендә 20 якын Польша һәм Литва татарларыннан чыккан генераллар ватанга хезмәт иттеләр.

Бу войнаның иң канкойгыч «Верденская мясорубка» дигән сугышы үзенә бертөрле дикъкать итеп тора. Бу сугыштан соң Франция гаскәренең башлыгы Фердинанд Кош шулай әйтте: «Европада Франция үзенең бәйсез ил калуы белән урыс гаскәриләренең кыюлыгына гына бурычлы». Франция җирендә ничә йөз татар солдатлары да вафат булып ятып калдылар. Аларның күбесе христиан тәреләре астында күмелеп яталар. Экспедицион корпусның бригадалары арасында полковой мулла булмаганга күрә, мөселман—солдатларның күмүе христиан гореф—гадәте буенча үткәрелгән. Сугышның беренче елларында полк муллалары бик каты җитешмәгән — ике мулла бөтен армиягә. Шуңа күрә, ниһаять, 5 июль, Рамазан аенда, Николай II патша дивизион мулланың вазифасын эшкә билгеләнүе турында боерык бирде.

1914 – 1915 елларның кышында император Вильгельмның II күрсәтмәсе буенча, Цоссен һәм Вюнсдорф шәһәрләре арасында ике махсус лагерь — «Лагерь винной горы» («Weinberglager») һәм «Лагерь полумесяца» («Halbmondlager») башкарылган. Беренчесендә безнең ил татар һәм башкир мөселман әсирләрен тотканнар. Шулай итеп, Герман хакимияте Антанта илләренә каршы сугышта куллану өчен, мөселманнарны үз якларына тартырга тырышкан.

Моның кинәт үзенчәлекле күренеше шунда торган — ерак җирләргә йөремичә, герман фәнниләре татар әсирләренең халык иҗатын, антропология һәм этнографиясен өйрәнү мөмкинлеге белән файдаланганнар. Бу галимнәр татар халыкның телен, җырларын, йолаларын, әкиятләрен, мәкальләрен бик тырышып язып алганнар. Шуларның бөтенесе кадерләп сакланган һәм бастырылып чыккан. Хәзерге заманада архивларга Герман җирләрендәге җыелган гасыр башындагы тикшерену эшләр — Россия галимнәре өчен зур белем хәзинәсе булып тора.

Татар һәм чит ил журналистларының эзләнүләреннән шундый кызыклы нәрсә билгеле булды. — Татар һәм башкорт әсирлерләренең тавышларын алманнар (немцы) махсус пластинкаларга яки, башкача, — «эдисон цилиндрларына» яздырганнар. Татарстанда туган хәбәрче Н. Юрбашев татарларның 43 тавыш язмаларын Пруссия патшасының китапханәсе архивларыннан тапкан.

Шул иске җырларның берсен сез дә, кадерле укучыларыбыз, теләсәгез, интернетта, YouTube хостингында тыңлый һәм клибын карый аласыз. Бу җырны татарстанның дәүләт фольклор музыка төркеменең җитәкчесе Айдар Фәйзрахманов Лейпциг шәһәренең архивларыннан табып, дөнья йөзенә чыгарган. Аны югары профессиональ башкаруында әле тыңларга мөмкин. Бу җырның тарихы гына да битараф калдырмый, ә клипны караганда, бичара татар солдатын кызганып, гомумән йөрәк әзгәләнә... Урынлы әйткәндә, Интернет киңлегендә **«Заман»** җырын — мишәр җыры диеп тә раслаган кешеләр табыла. Бу фикернең дөрес булуы мөмкин, чөнки безнең яклардагы күп татар—мишәрләрнең карт бабаларыбыз Беренче дөнья сугышына катнашканнар. Моның дәлилләре Мордовия республикасының һәм башка Поволжье архивларындагы документларда язылган...

Безнең районыдагы Чирмеш авылында туган мулла Исхак Карабанов Беренче Бөтендөнья сугышы вакытында полк мулласы хезмәтен алып барган

«Танылмаган сугышның беленми торган баһадирлары» фильмның кадры

Авылым тавышлары

Хадисләр

ДӨНЬЯГА АЛДАНМА

«Аллаһыны, Аның пәйгамбәрләрен вә иман китергәннәрне дус иткән кеше, һичшиксез, җиңү казаначак. Аллаһ тарафындагылар һәрвакыт өстән булыр».

(«Мәидә» сүрәсе, 56—нчы аять)

«Бик күпләр хакимияткә ыргылыр, әмма кыямәт көнендә бик нык үкенерләр».

(Хәдис)

«Кешенең байлык белән шөһрәткә булган хирыслыгының дине—иманы өчен зарары, сарыклар янына җибәрелгән ач бүреләрдән дә куркынычрак».

(Хәдис)

Картлар аена багышлаган җыр

КАРТЛАР ЙОРТЫ

(Айдар Галимов репертуарыннан, А. Набиев сүзләре)

Язмышларның салкын кычагына
Ташлап киткән газиз баласын,
Уйламаган карт көнендә
Бер караусыз үзе каласын.

Кушымта:
Әллә үзләре гаепле,
Әллә заманда хата —
Картлар йорты тупсасында
Күпме язмышлар ята.

Кай берәве үз баласын артык
Очындырган, сөйгән чамасыз.
Күрә алмаган газиз баласына
Тәрбияләр бирү чамасын.

Кемнәдер Ходай бала затын
Нидер сәбәп белән бирмәгән.
Яшьлек хаталары өчен язмыш,
Үч аларын бер көн белмәгән...

Ислам дөньясы

МӨСЕЛМАННАР САНЫ

Европа мөселманнары союзы билгеләп үткәнчә, хәзерге вакытта Европада 100 миллион мөселман яши. Алар гомуми халыкның 20 процентын тәшкил итәләр. Һәм бу саннарның артуы күзәтелә икән.

Равил Гайнетдин белдергәнчә, бүгенге көндә Россиядә 23 миллион мөселман исәпләнә. Алар арасында 38 милләт бар.

Сәламәтлек

КИРӘКЛЕ ГЕЛЛӘР

Хлорофитум. Әлеге гаҗәеп гөл йортның энергетикасына уңай йогынты ясап кына калмыйча, һаваны бактерияләрдән чистартып, кислород белән дә баета. «Тузгак башлы» бу гөлләр, хуҗасына җиңеллек битреп, торакның теләсә кайсы караңгы почмагында бик әйбәт үсә.

Мәрсид геле (мирт). Ул, авыру таратучы микроорганизмнарны юкка чыгарып, өй һавасын фитонцидлар белән баета, кешенең сулыш юлларын чистарта. Мәрсид гөле энергетикасы тормыш—яшәеш, мәхәббәт өчен әйбәт тәэсир итә. Тик шунысы бар: тавыш—гаугалы гаиләләрдә, яхшылап карап, су сибеп торганда да, бик тиз сулырга мөмкин. Мәрсид үсеп утырган җирдә авыру таратучы микроорганизмнар ике тапкырга җирдә кимрәк була.

Лимон, гардения, ясмин. Тирә—юньне ямьләндереп, һаваны сафландырып кына калмыйча, алар безгә кеч—энергия дә бирә, иммунитетны да ныгыта. Бу гөлләргә залның күренекле җирендә урын әзләп азапланасы юк: төннәр буе безгә көч биреп торсыннар өчен йокы бүлмәсенә урнаштырырга кирәк...

Битне оештырды Умида Баймашева.